

Szertartások és szokások az unitárius egyházban.

II.

Istentisztelet.¹⁾

Mindentől el lehet szakadni csak Istentől nem. Mindenről le lehet mondani csak az imádkozásról nem. Ez az ember lelkének Isten lelkével kapcsolódása: sóhajban, térdhajtásban, suttogásban, elmerengő gondolkozásban, a kezek összefogásában, térdre, arcra borulatban, gondosan szerkesztett imádságban, vagy filozófiai elméletek szövésében. Csak a forma más, a lényeg egy és ugyanaz: Találkozás Istennel. Ehhez az örök forráshoz kapcsolódik minden. „Minden vallásnak implicit célja, hogy a lélek és Isten között összhangot létesítsen.“²⁾ Külömbőség abban mutatkozik, hogy míg a mi naprendszerünkön kívül több is van, Isten csak egy van a fizikai és a lelki világok egyeteme fölött és azokban, úgy is mint immansens, ugyanis mint transcedens erő és jelenlét.

Ebből az egyetemes mindenüttlétből következik az a viszony, amelyben az ember mint lelkes lény Istenéhez kapcsolódik. Ezt az odakapcsolódást lelki éhségnek mondja az Írás. „Szomjuhozik lelkem Istenhez, az élő Istenhez. Mikor mehetek el és jelenhetek meg Isten előtt!? (Zs. 42. 3.)“ „Elmegyek az én atyámhoz és a ti atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Istenetekhez“ így szól Jézus.

Míg ember az ember, mindig keresni fogja az örök lelket. Tőle várja az ihletet, a megáldást, megszentelést és a boldogságot. Várja azt, amire lelkének szüksége van. Hogy miben és mi által találja meg, nem tudja, csak sejti.

A sejtelem, az aspiracio, a lelki éhség és szomjuság, az epekedés, a ki nem elégített vágy találkozik a hittel. A hit elvezeti

¹⁾ Eddig isteni tiszteletnek, Dávid F. korában: isteni dicséreteknek mondták az összes szertartásokat együtt. Ker. Magv. XX. 25. Agh István: isteni szolgálatnak nevezi.

²⁾ James Drumond: Christian Doctrina.

ahhoz a forráshoz, amely megelégteti éhségét és szomjuságát. Miként Jézus a Getsemáné kertben, minden ember félre vonul egyszer, ama bizonyos órában, melynek eljövése idejét senki sem tudja.

Ha nem elégíti ki a titokzatos, hódol annak, amit lát, amit hall, talán azért, mert féli, vagy mert szüksége van rá. Nincsen olyan természeti jel, amely ne vezetné őt a végtelenség, a nagy ismeretlen útain. Az ember önmagából és önmagában soha sem elégítheti ki lelke vágyait és szükségeit. Sem más emberből, sem ember által. Azon túl, azon felül, a lélek birodalmában, csak ott pihen meg a lélek, mert onnan száll alá minden jó adomány és tökéletes ajándék. „Teremts én bennem tiszta szívet ó Isten és ujítsd meg lelkemet én bennem. Én hozzád emelem szívemet, mert benned bízom Uram.“ Ez a fölemelkedés, ez az ismeretlenbe olvadás, ez a boldog újraszületés: a mi istentiszteletünk, Istenben elmerülésünk. Mi Istenben vagyunk, élünk és mozgunk. Ez a lelki élmény néha tudatos, néha tudatalatti, legtöbbször öröklött vagy felvett szokásunk, gyakorlatunk s ezzel együtt járó boldog megelégedésünk. Legteljesebben a *kultusz* szó fejezi ki, mi *istentiszteletnek* nevezzük. Fejlődése lassu volt.

Az első keresztényeké tanításból állott. Jézus utasítása: Elmenvén tanítsatok minden népet. Tanítsatok a pogányokat (Ján. 7.35). Először tanítottak, azután prédikáltak (Csel. 5.42). Pál mindenütt tanított (1 Kor. 4.17). Annyira rendes gyakorlat volt a tanítás, hogy Jézusnak imádkozni is meg kellett tanítania követőit.

Az emberi tehetetlenség sajátságos bizonyossága, hogy önmagát nem tudja kielégíteni sem testileg sem lelkileg. Másoktól várja a segítséget, hogy Istenhez eljuthasson. Jézus is csak akkor mer közeledni Istenéhez, midőn a Jordán vizéből kiemelkedve, meghallja az égi szózatot. Ez az elhívás szükséges volt mindenkinek, hogy meghallgassák és kövessék az Istenhez vezető úton. Jézus csak az égi fölavatás, a megkeresztelkedés után fogott a tanításhoz, istenországa megismertetéséhez. Papi jellegű munkát nem végzett. Az ő Istentisztelete az Isten lelkének megélése és kitermelése volt. A régi gyakorlattól nem tért el, mert az Írást olvasta és magyarázta, de ennél többre becsülte a szívek megtisztítását. Tehát Jézus inkább volt erkölcs-reformátor, próféta, mint írás-magyarázó pap. Az írással szeretett foglalkozni, de csak azért, hogy a régi hibás fel fogás helyett a lelki elgondolást és tisztult érzést ébressze föl.

Jézus az istentisztelet rendszeresítésére nem törekedett, mert csak arra volt ideje, hogy a hibásnak vélt kultuszt megtisztítsa.

Unitárius istentisztelet.

A mi *unitárius istentiszteletünk* szertartása egyszerű és a lélek szükségéhez alkalmazott. Együtt örvendezünk, együtt adunk hálát, együtt sirunk Isten előtt embertársainkkal. Bizalom vezet Istenünk színe elébe, mert erős a hitünk, hogyha szívünket hozzá emeljük ő meghallja szavunkat, megérezi érzésünket. Ezért keressük az alkalmat, ezért hat ránk a felkelő és lemenő nap, a derült ég és a cikázó villám. Ezért örvendünk az ünneplő napoknak, mert imádságra vágyik szívünk, mert gondolatainkat el akarjuk mondani embertársaink, testvéreink előtt. Mert hallani akarjuk Isten igéjét, mert találkozni akarunk a jó Jézussal. Az íge magyarázása a rejtett kérdések fölfejtése, a vitatott tanok tisztázása, mind az istentisztelés körébe tartozik. De ide vágyik az életnek minden nagy kérdése, mert amily bizonyos, hogy Isten nélkül nem élhetünk, épp olyan bizonyos, hogy Isten gyermekei, az emberek, embertársaink élete hozzánk tartozik s életünk csak úgy teljesen boldog, ha boldognak látunk magunk körül másokat.

Nekünk unitáriusoknak van okunk és jogunk visszatérni a kiinduláshoz, mert megítélésünk szerint az alap, melyre Dávid Ferenc és társai emelték az unitárius hit épületét, ingatlan és ingathatlan. Ők lélekből és lelkek inspirációja szerint hittek Istenben és abban, ami a hitre tartozik. Tehát hittek abban is, amit a tudás, a bizonyítási eljárás derít föl. Mert hitték azt, hogy Isten kijelentést tett önmagáról, de tudták azt, hogy ennek a kijelentett igazságnak csak akkor van értéke az ember számára, amikor visszhangra talál az emberi lélekben és beleolvad tudatszerűleg s lesz belőle öntudat és ennek alapján istentudat. A hosszas fejlődés a nyelvben talált bizonyos kifejezéseket, melyek gyakran fedezik, legtöbbször csak sejtetik a lényegét. Az *istentisztelet* szó el van fogadva annak a viszonynak a kifejezésére, amely az ember és Istene között először lélekben, de azután, sőt legtöbbször, külső cselekedetekben, szavakban, a művészileg kiképzett imádságokban, beszédekben, énekekben s a test számos fogásában jut kifejezésre.

„Isten tisztelése az ő akaratának teljesítésében áll“ (Káté). Isten akarata pedig az, hogy az ő világa fennálljon és tökéletesedjék. Isten maga gondoskodott törvényekről, ezeknek végrehajtásáról. Az ő akarata a törvény. Az ő akarata az ő lelke. Az ő lelke az ember lelke is, tehát aki lélekben él, Isten akarata szerint él, aki lélek szerint cselekszik, Isten tisztelését gyakorolja.

Ez az elmélet nagyon messze áll az életben — helyesebben szólva — az egyházban alkalmazott eljárástól. Igaza van Tielenek: „a vallás fejlődésében az istentisztelet formái legszigorubbak, leglassabban és legutoljára változnak át“.

A római polgár csak azt akarta, hogy neki Istene legyen, akit imádjon s akivel békés viszonyban élhessen. Azontul a vallás kérdéseivel nem vesződött, annál inkább arra volt gondja, hogy vallásos kötelességeinek eleget tegyen. Ő a törvény betűi szerint volt kegyes, tehát a farizeussal egyenlően gondolkozott. Ebből azt következtette, hogy ha ő eleget tesz Istenének, jogosan várja, hogy Isten gondoskodjék róla. Más szóval az isteneket fellehet használni az ember céljaira. Ebből aztán következett, hogy a szertartásnak kifogástalanul pontosnak, hibátlannak kellett lenni.

Ezt az elvet Jézus illő értékére szállította le azzal, hogy az embert ember társával szemben a kölcsönösség elvére állította: „amit vártok másoktól, ti is azt cselekedjétek velük“ (Harnack: History of Dogma I. 204.).

Ezzel szemben áll az ótestamentumi és az apostoli felfogás, amely azt tartja, hogy az istentisztelet áldozat. Amit Pál apostol így fejez ki: az egész lényt, testet és lelket Istennek kell áldozni, minek folytatása az egész gyülekezetben jut kifejezésre, részint jó cselekedetekkel, részint imádsággal, melyet az egyes és a gyülekezet végez.

Dávid Ferenc kora.

Az atyáktól a fiakra és unokákra szállt kolozsvári, tordai, fehérvári, enyedi, vásárhelyi és más katedrális — unitárius — templomokban, az egy Isten tisztelete a kezdők hevületével az új reménység föllángolásával indult meg. Az első nagy sikerek az unió

gondolatát ébresztették fel a lelkekben. A nagy vezérek: Dávid, Heltai, Blandrata, Gyulai, Hunyadi, Karádi, Enyedi, Bogáti Fazakas teológiai tudománya és reformáló ereje uralkodott a nagy sokaság felett. Általános volt a meggyőződés, hogy minden változás az új idő szellemében, Isten akaratából történt. Nem a fegyver, nem az erőszak, hanem a nép akarata ült diadalt.

Az Isten tisztelése, a templomoknak, mint az imádság helyének, a szentírás igazságai megmutatásának gyakorlása, a lelkek mindennapi eledele és itala volt. Az a szellem, amely a hitvitákat annyira befolyásolta, a szószerkekre is eljutott.

Hatalmas, hatvanegy beszédben jelenik meg Dávid Ferenc az ország színe előtt 1569-ben.

Az élőszo varázsától várta Dávid Ferenc az új hit terjedését. Erre serkentette követőit a papokat s hogy biztosítsa a sikert, kinyomatta beszédeit: hogy „az együgyű (egyszerű, kevésbé tanult) tanítóknak és lelkipásztoroknak némi-nemű forma adattatnék elejökbe, mikor az Atyaistenről, ennek az ő egyetlen-egy fiáról és a szentlélekről tanítani akarnak, mi-nemű formát kövessenek . . . Ha mint használtam avagy használok az Istennek gyülekezeteiben, ez nem enyém, az Istenemé, ha pedig nem használok (mert ismerem az én gyarló és tudatlan voltomat) akaratom ellen lett, mert nem magam hasznát, hanem az Istennek gyülekezeteinek építését akarom keresni. Zugolódjanak, káromoljanak bár engemet az én ellenségeim, a világosságnak atyja, a mi Krisztusunknak Istene látja és érti minden embernek titkait és ő leszen ítélő bíró“. (Dávid Ferenc prédikációi: Epistola ad lectorem befejező része.)

Tudja, hogy az igazságnak idővel fel kell gerjedni és lángot vetni. Nem elégedett meg a hitvitákon és vaskos köteteiben elért sikereivel. Az egyházi beszéd a sajtó szárnyán, azért ígért nagyobb sikert a dogmatikus és bölcséleti könyveknél, mert a nép szokva volt az elmélkedés menetéhez s a szent ige fejtegetését könnyebben áttekinthette. Megtanulták, hogy hitéről vallást kell tenni még az „együgyű hívőnek is“. Tudták, hogy csak Isten akarata él és uralkodik a lelkek felett, miként hajdan, midőn „lebege a vizek színén“. Hitték, hogy midőn Isten kibocsátja a maga szószóloíát, gondoskodik számukra belátásról és ihletésről, mint midőn egykoron tüzes nyelvek képében kitölté lelkét az apostolokra. Remélték, hogy Isten szent fia közre fog működni az ő megigazolásukra, mert „ő eljött

lelkünk boldogságára“. Sem a haláltól, sem a pokoltól nem félték, „mert Isten ama szent lelkének tüze fog megemészteni minden bűnt és gonoszsgót és gátat vet az ördög incselkedései elébe, ellenben világosságra gerjeszti a tiszta igazsgót, amely most az idők teljességében fog valóra válni, mert az új babiloni fogság szenvedése az ő szemük láttára fog véget érni“.

Hogy mind ez bekövetkezhesék, szükség „lemondani a világ gonosz szokásairól, a dobzódásról, torkosságról, mint minden szegénység, nyomoruság, csalárdság szülő okáról“.

„Mi elállottunk az igének régi tévelygő magyarázata mellől. Még idegennek tetszik Istennek most megismert igazsága, de megmutatja Isten ő szent felsége, hogy ez az örök életnek tudománya. Egy a kívánatos dolog, hogy könyörögjünk a közbenjáró Jézus Krisztus nevében, hogy a Krisztus győzedelmes legyen az ő fiaiban, hogy az ő evangéliumának tiszta magyarázatja megmaradjon miközöttünk az ő anyaszentegyházában az elkezdett igazság diadalra jutásában, Isten nevének tisztességéért“. Mily lelkesítő reménység a nagy prédikátor szívében!

A reformátor a dolgok mélyére nyul és szól: „El kell pusztulni a sokféle hitnek, vallásnak, hogy csak az egy apostoli credo maradjon meg és hogy mi is az apostolokkal egy tudományban legyünk“.

A dogmákban utoljára mentünk a fő dologra, Isten egységére. A sacramentumokban hasonlólag a mise tisztításán, az éneken (énekes misén) kezdtük, melyet a trombitákkal, orgonákkal száműztünk (De falsa et vera unius Dei cognitione).

A püspök a papról föltárja véleményét és utasításul adja: „A hivek munkálkodjanak abban, hogy hiv pásztoruk legyen, ki mind tudományában, mind kegyes életében próbált légyen, kit szorgalmasan és kívánsággal hallgassanak, akit a jelekről megismerhetni. Valamit mond Istennek igéjéből, megbizonyítja, tanítása a hitnek ágazatja szerint vagyon-e vagy nem . . . Azért ha valaki szól, szólja Istennek beszédét“.

A papnak a tudás és ékes szólás mellett életével is hatni kell. „Meg kell látni miképen rendelte be (= rendezte be) a maga életét és az ő házában valóké, mert miképen igazithatja az Istennek egyházát, aki az ő maga háza népére gondot nem visel. Hitünket jó cselekedetekkel kell megmutatnunk. Ez a hit olyan légyen,

mely cselekedeteknek általa cselekedjék“. ¹⁾ Dávid beszédei egészen korszerűek. A megkezdett hitreformot folytatja. Egyben polemikus is, mert a téves felfogást ostromolja. Az istentisztelet kétféle: „hamis és igaz“. „Az igaz Istennek lelkétől, az ő igéjének folyása szerint“ a hamis pedig a pokolbeli ördög irigységéből az igazságnak meghomályosítására, nagy háborúságra és vetélkedésre okot adott“.

A beszédek szerkesztésében, habár nem is ragaszkodik egy formához, mégis egységes eljárást követ. Alapigével kezdi. Néha kettőt, sőt hármat is használ. Többször igen rövid bevezetéssel, de rendszeren mindig részekre osztva fejt ki alaptételét. Eljárását megvilágíthatjuk a „kilentzedik predikációval“ (Rom. X.). „Ne mondjad a te szivedben kicsoda megyen fel mennybe a Krisztust a magasságból aláhozni, avagy ki száll a mélységbe Krisztust halottaiból felhozni, de mit mond az írás: közel vagy az ige a te szájadban és a te szivedben, ez a hitnek az igéje, melyet prédikálunk t. i. ha megvallandod a te száddal az Ur Jézust és hiended a te szivedben, hogy az Isten feltámasztotta őtet halottaiból, idvezülsz, mert szíveddel hisznek az igazságra, szájjal pedig vallástétel léssen az idvességre. Következik: Summa. Majd: Tanuságok: 1. az Ótestamentum bizonyosága. 2. Summája. 3. Az idvesség és megigazulás rendje.

Még egy kitűnően jellemzőt mind szerkezete, mind dogmai felfogása megvilágítására (XXXV.): „Senki sem kételkedett soha az ember felől, ki a szüztől született és a zsidóktól megfeszítettett, hogy nem az volna a Jézus és nem második személy a háromságban. Mert ez ő nekie tulajdon neve, mely még gyermekkorában, a körülmetélésben, az angyalok parancsolatából nekie adott, miképen tenéked“.

Dr. Boros György.

¹⁾ Ennek igazolására Sandtól idézem e pár sort: quod enim ad mores, ecclesiaeque ordinem attinet: haec (presertim a primordiis) talia fuere, ut et ab ipsis probarentur ab adversariis: spem namque firmam habentes fore resurrectionem tum justorum, tum injustorum, in id summa incubebant cura ut jugiter inculpatam coram Deo hominibusque gererent conscientiam. (Sandius Bibliotheca Antit. 226). Mégis — folytatja Sand — az ellenkezők elbánnása milyen kegyetlen volt.

Dr. Borbély István

Ott született a Székelykő lábánál, ahol a keskeny és kicsiny völgy s az ezt környékező, magasba emelkedő hegytetők önkéntelenül is arra ösztönöznek, arra tanítanak, hogy állandóan csak előre, csak fölfelé nézzünk. Azoknak volt utóda, akik egykor a kicsiny bányavárosban kincset keresni, szilárd vaskincset napvilágra hozni ereszkedtek le a földnek mélyébe; akik megtanulták és tanították, hogy csak a szorgalmas, bátorító munkának lehet és van sikere, eredménye.

Ott élte le gyermekéveit, hol nagyapai ajkak mesélték, hogy mikép tört fel a sötét bányák szájánál az egy Istenben törhetetlenül bízó, elszánt férfiak ajkáról a szoltáros zsolozsma: „Te benned biztunk eleitől fogva“; ott hallotta a föld mélyén dolgozó férjekért aggódó nagyanyák ajkairól felhangzani a bizakodva kérő dalt: „Vigyázz értem Ur Isten“. Ott lépte át először a templom ajtaját, hogy meghallja ő is az emelkedett lelkű unitárius papnak szenvedő, küzdő, de békeséges türelemmel felruházott, híveihez intézett szavait: „ha Isten velünk, ki lehet ellenünk!“ Ott lépte át először az iskola küszöbét, honnan annyi kiváló egyén indult el az élet útjára nem szegyént, hanem dicsőséget hozni kicsiny városa, népe, papja és tanítója számára.

Dr. Borbély István Torockón született s megnyilatkoztak benne népének jellemvonásai. Le nem kicsinyelhető ambícióval tört mindig csak előre, támogatva ideáljait, céljait szorgalmas munkával; akarata nemhogy megtörést, de még akadályt se akart ismerni semmiben; sokszor talán túlmerészek voltak vállalkozásai, de ő csalódásra sohasem számított, mert erős volt hite, bizalma, vallása és egyháza iránti szeretete. Ami eltöltötte keblét ifjú korában, csak erősbödött benne, a meglelt férfiben. Így szállt le a mélyre, a tu-